

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра конституційного і муніципального права

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан юридичного факультету

Віталій СЕРЬОГІН
“29” серпня 2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ВСТУП ДО ПРАВА ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ
ЛЮДИНИ

рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

вид дисципліни: міжфакультетська

факультет: юридичний

2024 / 2025 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою юридичного факультету

“28” серпня 2024 року, протокол № 1

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Зубенко Ганна Вікторівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного і муніципального права

Програму схвалено на засіданні кафедри конституційного і муніципального права

Протокол від “26” серпня 2024 року № 11

Завідувач кафедри
конституційного і муніципального права

Марк ВОРОНОВ

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми Право

Гарант освітньої професійної програми

Дмитро ЛУК'ЯНЕЦЬ

Програму погоджено науково-методичною комісією юридичного факультету

Протокол від “28” серпня 2024 року № 1

Голова науково-методичної комісії
юридичного факультету

Ганна ЗУБЕНКО

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Вступ до права та практики Європейського суду з прав людини» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни є підготовка фахівців, які мають високу правосвідомість та правову культуру, володіють необхідними в їхній професійній діяльності знаннями щодо міжнародного механізму захисту прав людини для вирішення конкретних завдань; здібних самостійно і грамотно орієнтуватись у сучасних правовідносинах в сфері створення та функціонування Європейського суду з прав людини, приймати виважені та обґрунтовані рішення в рамках своєї професійної компетенції.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

Основними завданнями вивчення дисципліни є формування таких загальних компетентностей:

- ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- ЗК 3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності;
- ЗК 6. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;
- ЗК 9. Здатність працювати в команді;
- ЗК 10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів);
- ЗК 12. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми;
- ЗК 14. Цінування та повага різноманітності і мультикультурності;
- СК 3. Повага до честі і гідності людини якнайвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи

1.3. Кількість кредитів

3

1.4. Загальна кількість годин

90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
міжфакультетська	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
2,3-й	2,3-й
Семестр	
5,7-й	5,7-й
Лекції	
28 год.	6
Практичні, семінарські заняття	
-	-
Лабораторні заняття	
-	-
Самостійна робота	

62 год.	84 год.
У тому числі індивідуальні завдання	
10 год.	

1.6. Заплановані результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми, студенти мають досягти таких результатів навчання:

- ПРН 1. Вміти визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин;
- ПРН 2. Вміти здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання;
- ПРН 3. Вміти проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел;
- ПРН 9. Вміти самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій
- ПРН 13. Вміти пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту
- ПРН 16. Демонструвати вміння користуватися комп'ютерними програмами, необхідними у професійній діяльності
- ПРН 17. Володіти навичками роботи в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань групи.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Правовий статус Європейського суду з прав людини

Тема 1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод

Зміст

Міжнародні механізми захисту прав людини: поняття і класифікація. Міжнародні стандарти в галузі прав людини.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: історія прийняття та подальший розвиток. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в системі міжнародних актів з прав людини. Протоколи до Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: загальна характеристика.

Перелік прав і свобод, закріплених Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та додатковими протоколами. Правовий статус Європейського суду з прав людини відповідно до Конвенції.

Ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, її денонсація та застереження.

Обов'язки держави-учасниці Європейської конвенції.

Тема 2. Європейський суд з прав людини: структура та процедури

Зміст

Структура та повноваження Європейського суду з прав людини. Порядок формування Європейського суду з прав людини. Правовий статус Голови, заступника (заступників) та секретаря Європейського суду з прав людини.

Одноособовий суддя, комісії (комітети), палати (секції) та Велика палата Європейського суду з прав людини. Судді Європейського суду з прав людини: функціональне призначення.

Статус суддів Європейського суду з прав людини. Вимоги щодо суддів Європейського суду з прав людини, порядок їх призначення. Привілеї та імунітети суддів Європейського суду.

Регламент Європейського суду.

Процедури Європейського суду. Реформування Європейського суду з прав людини, Протоколи № 11 та № 14.

Тема 3. Підстави та порядок звернення до Європейського суду з прав людини

Зміст

Право на звернення до Європейського суду з прав людини.

Категорії заяв, які можуть бути подані до Європейського суду з прав людини. Суб'єкти звернення до Суду.

Порядок звернення до Європейського суду. Умови прийнятності скарги, передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Вимоги до заяви, що подається до Європейського суду з прав людини. Формуляр заяви. Порядок подання заяви.

Тема 4. Юрисдикція Європейського суду з прав людини та правові основи її реалізації

Зміст

Поняття юрисдикції Європейського суду з прав людини.

Тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї. норм Застосування норм Конвенції та протоколів до неї.

Види юрисдикції, притаманної Суду при застосуванні ними міжнародних договорів.

Предметна юрисдикція (*ratione materiae*). Територіальна юрисдикція (*ratione loci*). Юрисдикція в часі (*ratione temporis*). Юрисдикція за колом суб'єктів (*ratione personae*).

Тема 5. Розгляд справ у Європейському суді з прав людини

Зміст

Регламентация процедури розгляду справ у Європейському суді з прав людини. Принципи змагальності та відкритості.

Окремі стадії розгляду справ у Суді: порушення справи; провадження з питання прийнятності скарги; провадження після прийняття скарги; слухання (розгляд справи по суті); прийняття рішення.

Процедура прийняття «пілотних рішень».

Види рішень Європейського суду з прав людини. Поняття та характеристика пілотного рішення.

Тема 6. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини

Зміст

Виконання державами рішень Європейського суду з прав людини.

Правова характеристика Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Процедура виконання рішень Європейського суду. Виплата відшкодування. Додаткові заходи індивідуального характеру. Заходи загального характеру.

Контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини.

Тема 7. Застосування практики Європейського суду з прав людини в судовій практиці України як джерела права

Зміст

Прецеденти та правові позиції. Рішення Європейського суду та національна судова практика.

Практика посилання Конституційного Суду України при формулюванні своїх правових позицій на практику Європейського суду з прав людини.

Застосування практики Європейського суду з прав людини судами загальної юрисдикції.

Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративній практиці.

Розділ 2. Захист Європейським судом з прав людини окремих прав та свобод

Тема 8. Право на життя (стаття 2 ЄКПЛ)

Зміст

Право на життя: загальна характеристика. Правомірні обмеження права на життя (захист від незаконного насильства; здійснення законного арешту або запобігання втечі особи, яка законно тримається під вартою; вчинення правомірних дій для придушення заворушення або повстання).

Право на життя та обов'язок позитивних дій держави. Право на життя: проблема негативного аспекту. Право на життя та смертна кара.

Справи: Гюлеч проти Туреччини; Ерджі проти Туреччини; Кайя проти Туреччини; Л. Є. Б. проти Сполученого Королівства; Макканн та інші проти Сполученого Королівства; Осман проти Туреччини; Стюарт проти Сполученого Королівства.

Тема 9. Катування та інше неналежне поведження (стаття 3 ЄКПЛ)

Зміст

Заборона катувань та інших видів "неналежного" поведження або покарання: загальна характеристика. Стаття 3 Європейської конвенції, особливості правового формулювання; абсолютний характер заборони. Порушення статті 3 та порушення інших статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. "Неналежне" поведження або покарання та правомірне застосування сили.

Катування, нелюдське, таке, що принижує гідність поведження або покарання: визначення понять та їх розмежування.

Справи: Аксой проти Туреччини; Ірландія проти Сполученого Королівства; Клаас проти Німеччини; Рібіч проти Австрії; Седмуні проти Франції; Ранинен проти Франції; Сьорінг проти Сполученого Королівства; Томазі проти Франції; Чахал проти Сполученого Королівства.

Тема 10. Право на судовий захист (стаття 6 ЄКПЛ)

Зміст

Значення права, проголошеного статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Сфера дії права на справедливий судовий розгляд. Право на доступ до органів правосуддя. Право на незалежний та неупереджений суд, встановлений відповідно до закону. Виконання рішень суду.

Принципи правосуддя. Публічність та обґрунтованість судового рішення. Презумпція невинуватості. Допустимість доказів. Право мовчати та привілей проти самообвинувачення. Право на адекватний час та можливості підготовки захисту. Право на правову допомогу. Послуги перекладача.

Ефективний засіб правового захисту: визначення змісту, судові принципи тлумачення.

Справи: Аллене де Рібемон проти Франції; Артіко проти Італії; Бурдов проти РФ; Ван Мехелен та інші проти Нідерландів; Вермюлен проти Бельгії; Гінчо проти Португалії; Голдер проти Сполученого Королівства; Девеєр проти Бельгії; Доймеланд проти Німеччини; Ейрі проти Ірландії; Екбатані проти Швеції; Екле проти Німеччини; Колоцца проти Італії; Кеніг проти Німеччини; Ле Конт, Ван Левен та Де Мейер проти Бельгії; Лутц проти Німеччини; Людике, Белкасем та Коч проти Німеччини; П'ерсак проти Бельгії; Пакеллі проти Німеччини; Претто та інші проти Італії; Ремлі проти Франції; Сондерс проти Сполученого Королівства; Фіндлі проти Сполученого Королівства; Функе проти Франції; Хорисбі проти Греції; Шенк проти Швейцарії.

Тема 11. Право на повагу до особистого та сімейного життя (стаття 8 ЄКПЛ)

Зміст

Право на приватність в системі особистих прав і свобод. Аспекти права на приватність: фізичний, інформаційний, комунікативний, просторовий. Право на самовизначення як частина права на повагу до приватного життя. Підстави, порядок та межі обмеження права на приватність.

Окремі проблеми, пов'язані з реалізацією права на приватність: право ув'язнених на таємність листування; прослуховування телефонних розмов; права матерів-одинок та позашлюбних дітей; проблеми, встановлення батьківства; право на особисте та сімейне життя; висилка іноземців; обшук; збір, зберігання та розповсюдження інформації про приватне життя особи; право на недоторканість житла.

Справи: Б. проти Франції; Бельджуді проти Франції; Беррехаб проти Нідерландів; Даджен проти Сполученого Королівства; Кемпбелл та Фелл проти Сполученого Королівства; Кіган проти Ірландії; Класс та інші проти Німеччини; Крюслен проти Франції; Лопе Остра; Макгінлі та Іган проти Сполученого Королівства; Маркс проти Бельгії; Німіц проти Німеччини; Олссон проти Швеції; Расмюссен проти Данії; X. та Y. Проти Нідерландів; Z. проти Фінляндії.

Тема 12. Свобода слова (стаття 10 ЄКПЛ)

Зміст

Право на свободу вираження поглядів: зміст, значення особливості правового регулювання.

Складові права на свободу вираження поглядів: право дотримуватися своїх поглядів; право одержувати і передавати інформацію. Свобода вираження у політичній сфері. Мовні права як аспект свободи слова. Мистецька свобода. Право на отримання інформації.

Межі здійснення права на свободу вираження поглядів; обмеження свободи вираження. Ліцензування діяльності теле- та радіомовних компаній та кінематографічних підприємств. ЗМІ та держава. Підбурювання до неправомірних дій. Заборона пропаганди соціальної, расової, національної або релігійної ненависті. Обмеження права на свободу вираження поглядів з огляду на захист національної безпеки. Таємниця: державна, службова, комерційна, лікарська. Захист авторитету та неупередженості правосуддя. Неправдиві відомості та наклеп.

Справи: Боуман проти Сполученого Королівства; Гудвін проти Сполученого Королівства; Де Хаес та Гійселс проти Бельгії; Інститут Отто Премінгер проти Австрії; "Інформаційсферайн Лентіа" та інші проти Австрії; Іерсилд проти Данії; Касадо Кока проти Іспанії; Кастеллс проти Іспанії; Лінгенс проти Австрії; Обершлик проти Австрії; "Санді тайме" проти Сполученого Королівства; Уінгроу проти Сполученого Королівства; Фогт проти Німеччини; Чейлан проти Туреччини; Яновський проти Польщі.

Тема 13. Політичні права і свободи в рішеннях Європейського суду з прав людини (стаття 11 Конвенції, стаття 3 Першого протоколу)

Зміст

Право на свободу мирних зібрань та право на свободу об'єднання з іншими в системі політичних прав і свобод: зміст, значення, особливості правового регулювання.

Свобода мирних зборів. Свобода об'єднання. Профспілки. Межі здійснення права на свободу зібрань та об'єднання; обмеження права.

Право на вільні вибори: зміст, значення, особливості правового регулювання. Сфера застосування гарантій статті 3 Першого протоколу.

Справи: Боуман проти Сполученого Королівства; Гудвін проти Сполученого Королівства; Де Хаес та Гійселс проти Бельгії; Інститут Отто Премінгер проти Австрії; "Інформаційсферайн Лентіа" та інші проти Австрії; Іерсилд проти Данії; Касадо Кока проти Іспанії; Кастеллс проти Іспанії; Лінгенс проти Австрії; Обершлик проти Австрії; "Санді тайме" проти Сполученого Королівства; Уінгроу проти Сполученого Королівства; Фогт проти Німеччини; Чейлан проти Туреччини; Яновський проти Польщі; Густафсон проти Швеції; Національна профспілка поліції Бельгії проти Бельгії; Організація "Платформа "Лікарі за життя"; Сідіропулос та інші проти Греції; Соціалістична партія та інші проти Туреччини.

Тема 14. Соціально-економічні права (статті 1,2 Першого протоколу)

Зміст

Право власності: зміст, значення, особливості правового регулювання. Складові права власності та позитивні обов'язки держави.

Підстави та порядок обмеження права власності. Суспільні інтереси. Компенсація. Право держави регулювати майнові відносини.

Право на освіту в системі прав і свобод людини і громадянина.

Особливості правового регулювання права на освіту Європейською конвенцією.

Право на освіту та позитивні обов'язки держави. Функції держави у галузі освіти і навчання. Право батьків забезпечити освіту дітей відповідно до своїх релігійних і світоглядних переконань.

Справи: Гітонас та інші проти Греції; Мат'є-Моен та Клерфей проти Бельгії; Грецькі нафтопереробні заводи "Стрен" та Стратіс Андреадіс проти Греції; Лоїзиду проти

Туреччини; "Прессос Компанія Навьєра" та інші проти Бельгії; Спорронг та Лоннрот проти Швеції; Валсаміс проти Греції; К'єлдсен, Буск Мадлен та Педерсен проти Данії; Кемпбелл та Козанс проти Сполученого Королівства; Костелло-Робертс проти Сполученого Королівства.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с.р.		л	п	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Правовий статус Європейського суду з прав людини												
Тема 1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод	6	2				4	8	2				6
Тема 2. Європейський суд з прав людини: структура та процедури	8	2				6	8					8
Тема 3. Підстави та порядок звернення до Європейського суду з прав людини	8	2				6	8					8
Тема 4. Юрисдикція Європейського суду з прав людини та правові основи її реалізації	6	2				4	6					6
Тема 5. Розгляд справ у Європейському суді з прав людини	8	2				6	6					6
Тема 6. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини	8	2				6	8	2				6
Тема 7. Застосування практики Європейського суду з прав людини в судовій практиці України як джерела права	6	2				4	6					6
Разом за розділом 1	50	14				36	50	4				46
Розділ 2. Захист Європейським судом з прав людини окремих прав та свобод												
Тема 8. Право на	8	2				6	8					8

життя (стаття 2 ЄКПЛ)											
Тема 9. Катування та інше неналежне поводження (стаття 3 ЄКПЛ)	6	2				4	8	2			6
Тема 10. Право на судовий захист (стаття 6 ЄКПЛ)	6	2				4	6				6
Тема 11. Право на повагу до особистого та сімейного життя (стаття 8 ЄКПЛ)	8	2				6	6				6
Тема 12. Свобода слова (стаття 10 ЄКПЛ)	4	2				2	6				4
Тема 13. Політичні права (ст. 11 ЄКПЛ, ст. 3 Першого протоколу)	4	2				2	6				4
Тема 14. Соціально-економічні права (статті 1,2 Першого протоколу)	4	2				2					4
Разом за розділом 2	40	14				26	40	2			38
Усього годин	90	32				58	90	6			84

* проведення лекційних занять здійснюється у змішаній формі навчання, яка поєднує безпосередні та опосередковані форми взаємодії студентів та викладача. Лекції проводяться у онлайн режимі із застосуванням платформ для відеоконференцій: ZOOM, Google Meet.

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
-	-	-

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод	4/6
2	Тема 2. Європейський суд з прав людини: структура та процедури	6/8
3	Тема 3. Підстави та порядок звернення до Європейського суду з прав людини	6/8
4	Тема 4. Юрисдикція Європейського суду з прав людини та правові основи її реалізації	4/6
5	Тема 5. Розгляд справ у Європейському суді з прав людини	6/6
6	Тема 6. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав	6/6

	людини	
7	Тема 7. Застосування практики Європейського суду з прав людини в судовій практиці України як джерела права	4/6
8	Тема 8. Право на життя (стаття 2 ЄКПЛ)	6/8
9	Тема 9. Катування та інше неналежне поводження (стаття 3 ЄКПЛ)	4/6
10	Тема 10. Право на судовий захист (стаття 6 ЄКПЛ)	4/6
11	Тема 11. Право на повагу до особистого та сімейного життя (стаття 8 ЄКПЛ)	6/6
12	Тема 12. Свобода слова (стаття 10 ЄКПЛ)	2/4
13	Тема 13. Політичні права (ст. 11 ЄКПЛ, ст. 3 Першого протоколу)	2/4
14	Тема 14. Соціально-економічні права (статті 1,2 Першого протоколу)	2/4
	Разом	62/84

Форма контролю з тем 1,2,4-14 конспект лекцій. З теми 3 – заповнений студентом формуляр звернення до Європейського суду з прав людини.

6. Індивідуальні завдання

10 годин

Індивідуальні завдання розвивають можливості самостійної роботи і сприяють більш поглибленому вивченню теоретичного матеріалу, формуванню вмінь використання знань для вирішення відповідних практичних завдань.

Індивідуальні завдання полягають у підготовці за визначеною, або обраною студентом за допомогою викладача, темою та створенні презентації. Терміни видачі і виконання індивідуального завдання визначаються викладачем.

За презентацію студент може отримати 30 балів.

Правила виконання презентацій

Презентація виконується за допомогою програми Microsoft Office PowerPoint и повинна складатися не менше, ніж з 15 слайдів.

Матеріал на слайді можна розділити на головний і додатковий. *Головний* необхідно виділити, щоб при демонстрації слайда він ніс основне смислове навантаження: розміром тексту або об'єкта, кольором, спецефектами, порядком появи на екрані. *Додатковий* матеріал призначений для підкреслення основної думки слайда.

Для різних видів об'єктів рекомендуються різні розміри шрифту. Заголовок слайда краще писати розміром шрифту 22-28, підзаголовок і підписи даних в діаграмах – 20-24, текст, підписи і заголовки осей в діаграмах, інформацію в таблицях – 18-22.

Для виділення заголовка, ключових слів використовуйте напівжирний або підкреслений шрифт. Для оформлення другорядної інформації та коментарів – курсив. На всіх слайдах презентації використовуйте шрифт одної назви.

Для гарного сприйняття презентації з будь-якої відстані в залі, текст краще набирати шрифтом Arial, Bookman Old Style, Calibri, Tahoma, Times New Roman або Verdana.

1. На першому слайді слід вказати назву МОН, назву ВНЗ, кафедру, прізвище, ім'я та по-батькові студента і тему презентації, номер навчальної групи.

2. На другому слайді подається зміст презентації.

3. На інших слайдах – наповнення теми.

4. У тексті на слайдах не допускається скорочення слів, крім загальноновживаних (ООН, ЄС, ОБСЄ та ін.).

5. Слайди повинні бути тезисними. Для надання презентації PowerPoint наочності і, якщо це необхідно, барвистості на деяких слайдах можна розмістити різні схеми, графіки, фотографії, малюнки, колажі. Вставлені фотографії або картинки повинні бути високої якості і досить великого розміру, інакше при розтягуванні вони втрачають різкість, чим можуть тільки зіпсувати ефект від презентації. При підготовці презентації може бути використаний звуковий супровід.

6. Презентація повинна бути підготовлена у наданому фоні (шаблон слайда). Не слід робити слайди занадто строкатими і розрізненими за колірним рішенням. Це шкодить формуванню нестійких зорових образів.

7. Слайди повинні або акцентувати увагу на чомусь, або візуалізувати матеріал (ті ж таблиці, схеми, малюнки з позначеннями, якщо є). Не ставте на одному слайді відразу кілька блоків зорової або текстової інформації. Це відволікає, розсіює увагу, погіршує концентрацію.

8. Слайд повинен бути простим для сприйняття – небагато тексту на одному слайді.

Створення презентації включає ряд етапів:

1. Вибір теми.

Студент самостійно вибирає тему з переліку тем індивідуально-дослідних завдань. При цьому слід враховувати, що студент має право в обсязі навчальної програми з громадських об'єднань в Україні самостійно обрати тему презентації, яка повинна бути погоджена з викладачем.

2. Аналіз літератури з даної теми.

Презентація – це супровід доповіді або виступу, тому спочатку необхідно розробити концепцію виступу, а потім вже братися за складання презентації.

В основному презентація повинна базуватися на матеріалах з підручників. Тому створенню презентації повинне передувати ретельне й поглиблене вивчення літератури, що відноситься до даної теми. Насамперед, корисно ознайомитися з науковою працею (або зазначеними главами, параграфами, сторінками) у цілому, щоб одержати про неї початкове загальне уявлення, яке може бути розширене за рахунок перегляду передмови, змісту і висновку роботи, якщо вони є. Головне на цьому етапі – виявити стрижневі проблеми досліджуваної теми й зробити їх основними пунктами плану презентації.

3. Виклад змісту теми за допомогою слайдів.

У презентації повинні бути послідовно розглянуті всі питання плану. Важливо прагнути до того, щоб теоретичний зміст роботи пов'язувався з аналізом практично-правових явищ. Студент повинен уміти показати, яке практичне значення має знання принципів, закономірностей і категорій.

Під час створення слайдів не варто користуватися застарілими джерелами, у яких можуть міститися помилкові погляди, неточні формулювання і висновки, застарілі цифрові дані. Отже, вміння виділяти головні теоретичні питання і роз'яснювати їх на конкретному матеріалі, використовуючи при цьому сучасну літературу, – такі основні вимоги до підготовки презентації.

6.1. Теми для презентацій

1. Міжнародні стандарти у галузі прав людини: поняття, джерела правового регулювання, значення.
2. Правова характеристика Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
3. Протоколи до Конвенції про захист прав і основоположних людини свобод.
4. Принципи тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
5. Реформування Європейського суду з прав людини, Протоколи № 11 та № 14.
6. Порядок формування та структура Європейського суду з прав людини.

7. Правовий статус судді Європейського суду з прав людини.
8. Юрисдикція Європейського суду з прав людини.
9. Порядок звернення до Європейського суду з прав людини.
10. Порядок виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні.
11. Застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні.
12. Правовий статус Урядового уповноваженого Європейського суду з прав людини.
13. Захист права на життя: негативний та позитивний аспект.
14. Право на життя та смертна кара.
15. Стаття 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: справи проти України.
16. Заборона ув'язнення за борг (стаття 1 Протоколу № 4).
17. Стаття 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: огляд рішень Європейського суду.
18. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: справи проти України.
19. Гарантії права на захист у кримінальному процесі: європейські стандарти, національне законодавство та практика правозастосування.
20. Право на приватність та ідентифікація особи. Проблема захисту персональних даних.
21. Гарантії діяльності ЗМІ в рішеннях Європейського суду з прав людини.
22. Обмеження права на свободу вираження поглядів: правові позиції Європейського суду.
23. Обмеження права на свободу зібрань та об'єднання: правові позиції Європейського суду.
24. Право на вільні вибори: правові позиції Європейського суду з прав людини.
25. Право власності: правові позиції Європейського суду з прав людини.

7. Методи навчання

Методи навчання – це впорядковані способи діяльності педагога і студентів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань. Вони реалізуються через систему прийомів та засобів навчальної діяльності.

При викладанні та опануванні студентами навчальної дисципліни Вступ до права та практики Європейського суду з прав використовуються наступні методи навчання:

- словесні (розповідь, пояснення, лекція, бесіда);
- наочні (ілюстрація);
- практичні (вирішення кейсів).

Крім того, за рівнем самостійної розумової діяльності застосовуються методи:

- проблемного викладу;
- частково-пошуковий метод;
- дослідницький метод.

8. Методи контролю

Методи контролю – це способи діагностичної діяльності, які дозволяють здійснювати зворотний зв'язок у процесі навчання з метою отримання даних про успішність навчання, ефективність навчального процесу.

Контрольні заходи визначають відповідність рівня набутих студентами знань, умінь та навичок вимогам нормативних документів щодо вищої освіти.

В освітньому процесі при викладанні навчальної дисципліни Вступ до права та практики Європейського суду з прав людини використовуються такі види контролю результатів навчання: приймання індивідуальних завдань, підсумковий семестровий контроль.

Поточний контроль проводиться у формі індивідуального завдання (презентації). Результати оцінювання індивідуального завдання студентів мають бути доведені до відома студентів своєчасно.

Підсумковий семестровий контроль (семестровий залік) з навчальної дисципліни є обов'язковою формою оцінювання результатів навчання студента. Він проводиться в терміни, встановлені графіком навчального процесу, та в обсязі навчального матеріалу, визначеного програмою навчальної дисципліни.

Максимальна сума балів, яку може набрати студент при складанні заліку з навчальної дисципліни Вступ до права та практики Європейського суду з прав людини, складає 70.

Оцінка підсумкового контролю виставляється за національною шкалою як сума балів, набраних здобувачем вищої освіти протягом семестру при виконанні контрольних заходів, передбачених програмою навчальної дисципліни та балів, набраних при складанні семестрового заліку.

Максимальна сума балів, які може набрати студент при вивченні навчальної дисципліни, складає 100.

Питання, які виносяться на складання підсумкового контролю

1. Поняття і генезис прав людини.
2. Покоління прав людини.
3. Міжнародний захист прав людини як галузь міжнародного публічного права: поняття, джерела, принципи.
4. Міжнародні механізми захисту прав людини: поняття і класифікація. Міжнародні стандарти в галузі прав людини.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: історія прийняття та подальший розвиток.
6. Перелік прав і свобод, закріплених Конвенцією та додатковими протоколами.
7. Ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Обов'язки держави-учасниці Конвенції.
8. Структура та повноваження Європейського суду з прав людини.
9. Процедури Європейського суду. Регламент.
10. Порядок звернення до Європейського суду з прав людини. Умови прийнятності скарги.
11. Рішення Європейського суду з прав людини. Виконання рішень Європейського суду з прав людини.
12. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини.
13. Застосування практики Європейського суду з прав людини Україною.
14. Право на життя: загальна характеристика.
15. Правомірні обмеження права на життя (захист від незаконного насильства; здійснення законного арешту або запобігання втечі особи, яка законно тримається під вартою; вчинення правомірних дій для придушення заворушення або повстання).
16. Право на життя та обов'язок позитивних дій держави.
17. Заборона катувань та інших видів "неналежного" поводження або покарання: загальна характеристика.
18. Порухення статті 3 та порушення інших статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
19. "Неналежне" поводження або покарання та правомірне застосування сили.
20. Катування, нелюдське, таке, що принижує гідність поводження або покарання: визначення понять та їх розмежування.
21. Заборона рабства та примусової праці: загальна характеристика (стаття 4 Європейської конвенції).
22. Виключення зі статті 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

23. Право на свободу та особисту недоторканість: значення, зміст, особливості правового регулювання.
24. Правомірні обмеження права на свободу та особисту недоторканість:
25. Гарантії прав при затриманні. Habeas corpus.
26. Сутність та сфера дії права на справедливий судовий розгляд.
27. Принципи правосуддя.
28. Процесуальні гарантії права на захист.
29. Право на ефективний засіб правового захисту.
30. Право на приватність в системі особистих прав і свобод.
31. Аспекти права на приватність: фізичний; інформаційний; комунікативний; просторовий.
32. Підстави, порядок та межі обмеження права на приватність.
33. Право на свободу думки, совісті і віросповідання: значення, зміст, особливості правового регулювання.
34. Відокремлення держави та церкви. Принцип неототожнення. Принцип нейтральності.
35. Межі здійснення права на свободу совісті і віросповідання; (підстави та порядок обмеження права, передбачені статтею 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).
36. Право на свободу вираження поглядів: зміст, значення особливості правового регулювання.
37. Межі здійснення права на свободу вираження поглядів; обмеження свободи вираження. Таємниця, що охороняється законом.
38. Зловживання правом на свободу вираження поглядів.
39. ЗМІ та держава.
40. Право на свободу мирних зібрань та право на свободу об'єднання в системі політичних прав і свобод: зміст, значення, особливості правового регулювання.
41. Свобода мирних зборів та право на свободу об'єднання: практика Європейського суду з прав людини.
42. Межі здійснення права на свободу зібрань та об'єднання; обмеження права.
43. Право на вільні вибори: зміст, значення, особливості правового регулювання.
44. Сфера застосування гарантій статті 3 Першого протоколу.
45. Принципи виборчого права.
46. Обмеження виборчого права; розсуд держави при встановленні норм виборчого права.
47. Право власності: зміст, значення, особливості правового регулювання.
48. Складові права власності та позитивні обов'язки держави.
49. Підстави та порядок обмеження права власності. Суспільні інтереси. Компенсація.
50. Право на освіту в системі прав і свобод людини і громадянина. Особливості правового регулювання права на освіту Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

9. Схема нарахування балів

Денна форма навчання

Загальна кількість балів – 100.

Кількість балів за залік – **70**.

Кількість балів за виконання індивідуального завдання **30**:

Поточний контроль та самостійна робота	Залік	Сума
Розділи 1-2	70	100

T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8		
$\Sigma 30$									

T1, T2 ... T8 – теми розділів.

Заочна форма навчання

Загальна кількість балів – 100.

Кількість балів за залік – 70.

Кількість балів за виконання індивідуального завдання 30:

Поточний контроль та самостійна робота								Залік	Сума
Розділи 1-2								70	100
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8		
$\Sigma 30$									

T1, T2 ... T8 – теми розділів.

Критерії оцінювання навчальних досягнень

Критерії оцінювання індивідуального завдання

Індивідуальне завдання (презентація з вибраної теми) оцінюється від 1 до 30 балів. Максимальна кількість балів, набраних за презентацію – 30.

Критерії оцінювання заліку

Залік проводиться у формі письмової роботи, що складається з 70 тестових завдань з тем, передбачених робочою програмою в рамках питань, що виносяться на складання підсумкового контролю. Кожна правильна відповідь на одне тестове завдання оцінюється в 1 бал. Максимальна кількість балів, набраних при складанні семестрового заліку – 70.

За результативну наукову роботу (написання наукової роботи, тез доповідей, участь в науково-практичних конференціях, участь у роботі наукового гуртку тощо) за профілем цієї дисципліни, за рішенням кафедри відповідно до критеріїв, встановлених програмою навчальної дисципліни, може отримати до 10 додаткових (заохочувальних) балів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
90-100	зараховано
70-89	зараховано
50-69	зараховано
1-49	незараховано

10. Рекомендована література

Базова література:

Нормативно-правові акти

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 4 листопада 1950 року. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закону України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
7. Про міжнародні договори : Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
8. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>
9. Про заходи щодо реалізації Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” : Постанова Кабінету міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-%D0%BF>
10. Про Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та юрисдикцію Європейського суду з прав людини : Інформаційний лист Вищого господарського суду України (п. 1 листа від 25 вересня 2006 року № 01-8/2152). URL : <http://ua-info.biz/legal/basexe/ua-ampgue.htm>
11. Регламент Європейського суду з прав людини : від 14 жовтня 1998 року. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_067
12. Цивільний процесуальний кодекс України : від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
13. Щодо опублікування та розповсюдження тексту Європейської конвенції з прав людини і практики Європейського суду з прав людини в державах-членах : Рекомендації Rec(2002)13 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 18 грудня 2002 року. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_717
14. Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини : Рекомендації № R(2000)2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_175

Підручники, навчальні посібники

1. Буроменський М. В. Звернення до Європейського Суду з прав людини (практика Суду й особливості українського законодавства). Х. : Фоліо, 2000. 32 с. URL : <http://www.khpg.org/index.php?id=1080677442>
2. Дудаш Т.І. Практика Європейського суду з прав людини : навч. посіб. К. : Алерта, 2016. 488 с.

3. Караман І.В., Козіна В.В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. К.: ВАІТЕ, 2015. 136 с.
4. Конституційне право : підручник / Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер ; ОБСЄ. К. : ВАІТЕ, 2021. 528 с.
5. Конституція України : науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2011. 1128 с.
6. Манукян В.І. Страсбурзьке право. Європейський суд з прав людини. Право, практика, коментар. К. : Право, 2019. 560 с.
7. Паліюк В. П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. К. : Фенікс, 2004. 264 с.
8. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: Підруч. / за заг. ред. проф. В. Л. Федоренка К. : КНТ, Видавництво Ліра К, 2011. 532 с.
9. Севастьянова Н. І. Звернення до Європейського суду з прав людини як реалізація права на правосуддя : дис... канд. юрид. наук. Одеса, 2011. 214 с.
10. Серьогін В.О. Конституційне право України : навч. посіб. Х. : ХНУВС, 2010. 368 с.
11. Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 556 с.
12. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України : навчальний посіб. / М.В. Мазур, С. Р. Тагієв, А.С. Беніцький, В. В. Кострицький. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. 599 с.

Допоміжна література

1. Бабанли Р.Ш., Пушкар П.В. Загальні питання розуміння і застосування практики ЄСПЛ. Том 1. К. : Норма права, 2022. 168 с.
2. Белкін М.Л., Белкіна Ю.Л. Проблеми застосування рішень Європейського суду з прав людини як джерела права в законодавстві України та в судовій практиці. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 4. С. 111–119.
3. Беяневич О.А. Про застосування практики Європейського суду з прав людини. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка* серія : юридичні науки. 2009. № 81. С. 32–38.
4. Блажівська Н.С. Виконання рішень Європейського суду з прав людини. Порівняльний аспект. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. № 2. С. 83–89.
5. Болдирев С.В. Проблема обов'язковості використання органом конституційної юрисдикції України практики Європейського суду з прав людини. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 26. С. 122–135.
6. Бортновська З. Позитивні зобов'язання держави за Конвенцією про захист прав людини та основних свобод: практика Європейського суду з прав людини та завдання для України. *Права людини в Україні: стан справ, проблеми, перспективи* ; редкол. : Ю. І. Сватко та ін. К. : КМ Академія, 2003. С. 34–38.
7. Буткевич В. Європейська конвенція з прав людини і основних свобод: генеза намірів і права. *Право України*. 2010. № 10. С. 60–87.
8. Буткевич О.В. Рішення Європейського суду з прав людини в українській правозастосовній практиці. *Європейський суд з прав людини. Судова практика* / за заг. ред. В. Г. Буткевича. К. : Ред. журн. "Право України", 2011. дод. до журн. "Право України". Вип. 1. Ч. 3 : Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань : у 3 ч. 2011. С. 5–28.
9. Войченко С. В. Додаткові протоколи до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що гарантують захист прав людини в кримінально-правовій сфері. *Актуальні проблеми політики*. 2010. № 39. С. 362-372.

10. Гончаренко О. А. Правова природа “пілотних рішень” Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2012. № 4. С. 243–249. URL : <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12goaspl.pdf>
11. Горпинюк О.П. Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у кримінальних провадженнях в Україні: навч.-метод. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 224 с.
12. Гудима Д. Європейський суд з прав людини: реформування триває (Протокол № 15 до Конвенції). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 15–22.
13. Давидчук О. Виконання рішень Європейського суду з прав людини. *Юридичний журнал*. 2006. № 6. С. 80–82.
14. Данильян О. Теоретико-методологічні проблеми захисту прав людини в сучасному суспільстві. *Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”*. 2013. № 3 (17). С. 84–91.
15. Дика Д.О. Засада раціональної процесуальної форми у діяльності Європейського суду з прав людини. *Європейські перспективи*. 2013. № 3. С. 177–183.
16. Завгородній В.А. Зарубіжний досвід виконання рішень європейського суду з прав людини (на прикладі деяких країн Європейського Союзу). *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2013. № 1. С. 57–64.
17. Зайцев Ю. Проблема виконання судових рішень у практиці Європейського суду з прав людини. *Виконання судових рішень*. К. : Юстініан, 2002. С. 459–470.
18. Закурін М.К. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини в господарському судочинстві: практичний аспект. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 3. С.48–58.
19. Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини: посібник для юристів. 2-ге вид., підгот. Довидасом Віткаускасом. Рада Європи. К. : Pronto Print, 2018. 188 с.
20. Зубенко Г.В. Заходи загального впливу як складова виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини: деякі питання застосування. *Вісник ХНУ Імені В.Н. Каразіна*. Серія : Право. 2018. № 25. С.141-144.
21. Зубенко Г.В. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Перший протокол до конвенції та практика Європейського суду з прав людини як джерела виборчого права України. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*. Серія : ПРАВО. 2020. № 29. С. 107-112.
22. Кампо В. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Конституційний Суд України. *Право України*. 2010. № 10. С. 186–197.
23. Кириченко Г.В. Прецедентна практика Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2010. № 5. С. 87–88.
24. Колісник О.В. Удосконалення здійснення судочинства в Україні в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Чернівецького університету* : збірник наук. праць. вип. 474 : Правознавство. Чернівці, 2008. С. 46–51.
25. Кононенко В. П. Рішення Європейського суду з прав людини як прецедент тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Право України*. 2008. № 3. С. 131–134.
26. Константий О.В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування Верховного Суду України. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 1 (137). С. 33–36.
27. Люціус Вільдгабер Європейський суд з прав людини: минуле, сучасність, майбутнє. *Український щорічник міжнародного права*. 2007. С. 273-284.

28. Магрело М. Прецедент, який не зобов'язує: деякі аспекти сутності рішень Європейського суду з прав людини в правовій системі континентального права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 3 (28). С. 61–67.
29. Мазур М.В. Судова практика як джерело права: проблема визначення поняття. *Форум права*. 2011. № 3. С. 493–497. URL : file:///D:/Documente/Downloads/FP_index.htm_2011_3_81.pdf
30. Максименко О., Возгречко С. Основні напрямки реалізації положень Європейської конвенції захисту прав людини в сучасних умовах. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2010. № 1(13). С.98-106.
31. Маляренко А.О. Поняття і сутність прилюдного проголошення судового рішення в світлі практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1. С. 47-54.
32. Мармазов В.Є. Метод автономного тлумачення Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Правова держава*. 2003. Вип. 14. С. 459–466.
33. Підгородинський В.М. Значення для кримінального права України рішень Європейського суду з прав людини з питань честі і гідності людини (щодо прав ЗМІ). *Юридичний вісник*. 2009. № 3. С. 53–57.
34. Попов Ю. Рішення Європейського суду з прав людини як переконливий прецедент: досвід Англії та України. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 11. С. 50–51.
35. Пошва Б.М. Прецедентна практика Європейського суду з прав людини і питання вдосконалення кримінального судочинства в Україні щодо захисту права на свободу та особисту недоторканність. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1. С. 11–17.
36. Рабінович П. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на національну юридичну практику: спроба порівняльної характеристики. *Вісник Академії*
37. Рабінович П. Європейська конвенція з прав людини: філософсько-антропологічні та гносеологічні засади її застосування страсбурзьким судом. *Право України*. 2010. № 10. С. 135–145.
38. Севостьянова Н.І. Виконання рішень Європейського суду з прав людини як форма імплементаційних процесів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. № 52. С. 310-315.
39. Толкачова Н.Б. Система захисту прав людини в Європейському Союзі. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 346–350.
40. Третяков Д. Реформування контрольного механізму Європейської конвенції з прав людини. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 1. С. 85–90.
41. Трегубов Е.Л. Право на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2010. № 1. С. 358–363.
42. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-метод. посіб. для суддів. 2-ге вид., випр., допов. К., 2015. 208 с.
43. Хроновскі Н. Формування єдиного європейського стандарту прав людини: приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Європейське право*. 2013. № 1-2. С. 14-27.
44. Юровський Д.Б. До питання застосування судами України практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 9. С. 44–48.
45. Ягунов Д. Практика Європейського суду з прав людини (питання кримінального та цивільного судочинства, захисту власності, приватного і сімейного життя). Одеса : Фенікс, 2019. 502 с.

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео лекції, інше методичне забезпечення

1. Європейський суд з прав людини. Офіційний сайт. URL : <http://www.echr.coe.int/>
2. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі URL : <http://eurocourt.in.ua/>
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/>
4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL : <http://www.president.gov.ua/>
5. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : <http://portal.rada.gov.ua/>